

Pojištění zahraničních rizik

Doc. Ing. Eva Vávrová, Ph.D.

KF ESF MU

Rizika v zahraničním obchodě

Při prodeji výrobků a služeb do zahraničí čelí vývozci řadě rizik, která s sebou realizace zahraničně obchodních transakcí přináší. Přestože je každá obchodní operace specifická, je možné definovat základní skupiny rizik souvisejících s vývozem zboží a služeb do zahraničí.

V pojišťovací teorii a praxi má pojem riziko svůj specifický obsah a význam. Pojistná teorie chápe riziko jako nejistotu, kterou je možné kvantifikovat, na rozdíl od pravé nejistoty, kterou není možné kvantifikovat (tj. objektivní rozdělení náhodných veličin není předem známé). V případě rizika se jedná o stav, ve kterém je budoucí situace pravděpodobnostně charakterizována. Riziko je možné vyvozovat z informací o minulém vývoji.

Vývozní operace obsahují značné množství rizik, a to zvláště ta rizika, která jsou spojena se zemí, do které se zboží vyváží, s obchodními partnery a se zbožím jako takovým. Mezi typy rizik, která musejí vývozci zboží a služeb podstupovat, patří:

- rizika související s výrobou, balením a označováním zboží,
- rizika související s prodejem a dodáním zboží,
- rizika vyplývající z možných chyb a nedostatků při sjednávání kupní smlouvy,
- rizika spojená s výběrem obchodního partnera,
- rizika politická neboli teritoriální,
- rizika spojená s nezaplacením za zboží nebo služby,
- rizika kurzových ztrát,
- rizika vyplývající z odpovědnosti za výrobek.

Za hlavní typy rizik, kterým podniky čelí při provádění mezinárodního obchodu, považujeme tyto skupiny rizik:

- rizika tržní,
- rizika komerční – riziko vyplývá z nesplnění závazku obch. partnerem, lze pojistit,
- rizika přepravní – většinou se pojišťují,
- rizika teritoriální – lze využít pojištění,
- rizika kurzová – lze využít finanční deriváty,
- rizika odpovědnosti za škodu za vadný výrobek – lze pojistit.

Při členění rizik je velmi významným aspektem to, zda riziko svým charakterem umožní sjednat účinnou ochranu. Na základě tohoto je možné rizika rozčlenit na rizika:

- předvídatelná,
- nepředvídatelná.

Pro předvídatelná rizika je možné zajistit pojistnou ochranu. Není ovšem vždy reálné zajistit plnou záruku jejich krytí a eliminovat případné škody a ztráty na vývozcově straně.

V neposlední řadě lze rizika také kvalifikovat dle jejich ovlivnitelnosti, a to na rizika:

- neovlivnitelná (např. politická, obchodní, fiskální rizika),
- ovlivnitelná, která mohou být snižována, případně částečně odstraněna.

Rizika úvěrová

Další kvalifikace rizik v mezinárodním obchodě vyplývá z úvěrového pojištění. Pojišťovny v rámci tohoto typu pojištění rozlišují dva typy rizik, které mohou ohrozit úhradu zahraničních pohledávek. Mezi tyto dva typy rizik se řadí komerční riziko a teritoriální neboli politické riziko. Teritoriální riziko představuje riziko nekomerční.

Komerční rizika

Komerční rizika jsou spojena s ekonomickou a finanční situací zahraničního kupujícího. Jde o situace, které lze kupujícím ovlivnit. Jedná se převážně o nesplnění smlouvy či kontraktu z důvodu:

- platební neschopnost,
- platební nevůle dlužníka.

Teritoriální rizika

Za teritoriální neboli politická a jiná nekomerční rizika jsou považována taková rizika, jež vyplývají z hospodářských a politických událostí a opatření v dlužníkově domovském státě. Na rozdíl od komerčních rizik teritoriální rizika nevyplývají z ekonomické nebo finanční situace zahraničního kupujícího. Dlužník není schopen tato rizika ovlivnit, jelikož rizika mají povahu vyšší moci.

Pojištění vývozních úvěrů

V širokém pojetí je vývozní úvěrování dle OECD definováno jako pojištění, záruka či dohoda o financování, která umožňuje zahraničnímu kupujícímu vyváženého zboží nebo služeb odložit platbu o předem určené období. V obchodní praxi se setkáváme se dvěma způsoby chápání vývozního financování. První z nich považuje za vývozní financování jakýkoliv typ nebo metodu financování pomáhající vývozci realizovat obchodní případ a zároveň umožňující splnit požadavky dovozce na pozdější úhradu. Druhý z nich, který je pokládán za tradiční pojetí vývozního financování, se pojí s vývozními úvěry, které jsou poskytovány vývozcem nebo jeho bankou přímo dovozci, respektive jeho bance.

Pokud dovozce v postavení dlužníka neprovede úhradu ihned při převzetí objednaného zboží, dochází ke vzniku zahraniční pohledávky, jež je spojena s určitým stupněm nejistoty jejího budoucího (ne)uhrazení. Proti tomuto riziku je možné sjednat ochranu v podobě pojištění vývozního úvěru, které poskytne prodávajícímu finanční ochranu a přenesení rizika nezaplacení na pojišťovnu specializující se na pojištění úvěru, jež je schopna nést dané riziko.

Vývozní úvěry lze dle OECD rozčlenit se zohledněním délky jejich splatnosti na:

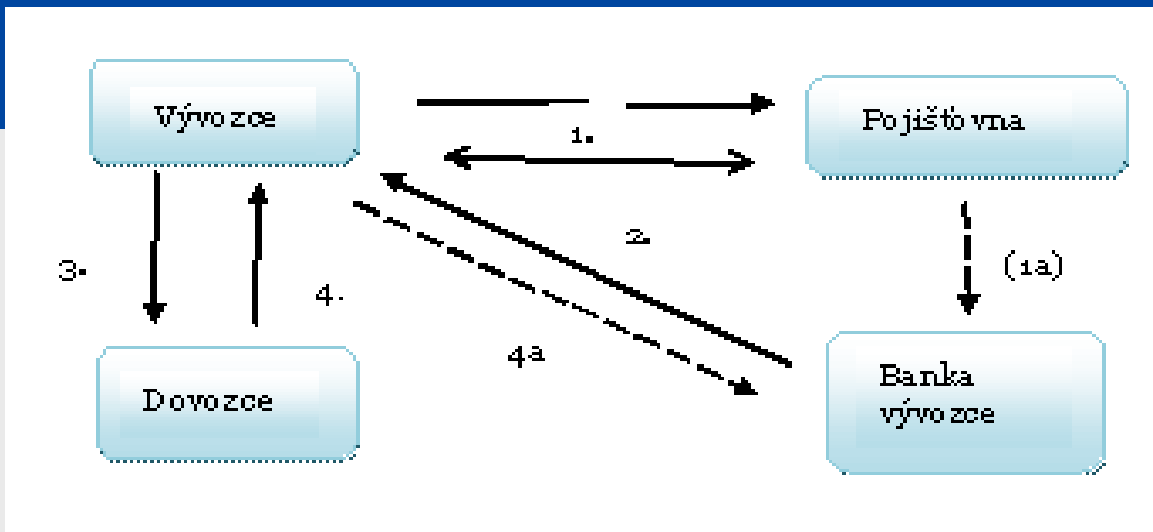
- krátkodobé (méně než dva roky),
- střednědobé (obvykle dva až pět let),
- dlouhodobé (delší než pět let).

Dle odhadů je až 90 % světového obchodu realizováno na principu platby v hotovosti při dodávce nebo na principu krátkodobého úvěru.

Vývozní úvěry mohou mít podobu:

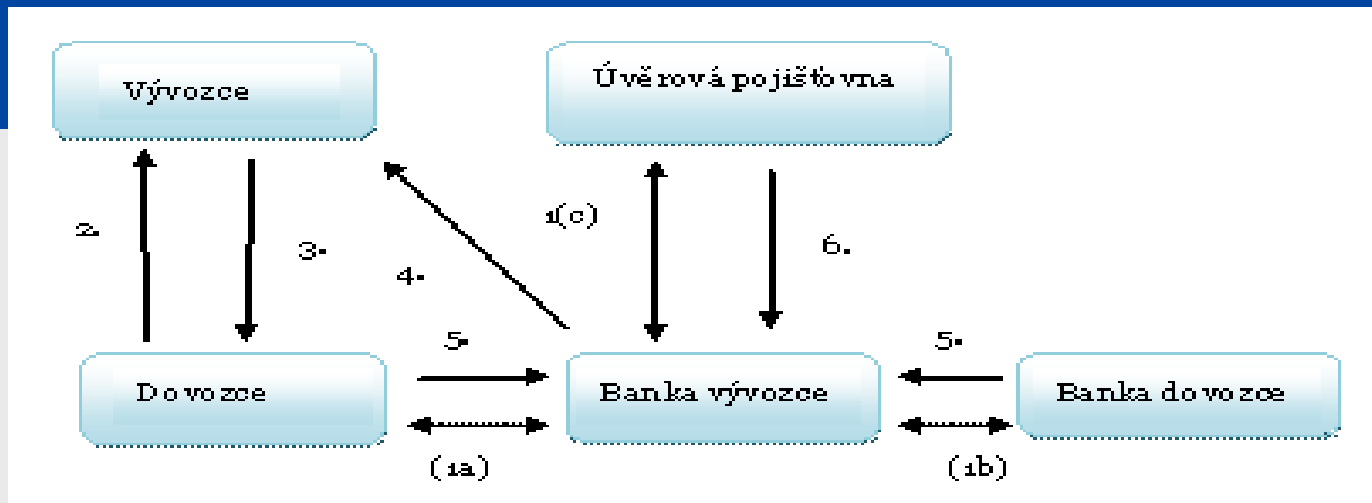
- dodavatelského úvěru, nebo
- odběratelského úvěru.

V případě dodavatelského úvěru je úvěr zahraničnímu kupujícímu poskytován přímo vývozcem, zatímco v případě odběratelského úvěru je úvěr zahraničnímu kupujícímu poskytován bankou vývozce.

Pojištění dodavatelského úvěru:

1. Vývozce uzavře pojistnou smlouvu s úvěrovou pojišťovnou a zaplatí pojistné.
2. Banka vývozce (na základě postoupení pojistných práv – 1a) poskytne úvěr vývozci.
3. Vývozce dodá zboží nebo službu s odloženou úhradou.
4. Kupující (dovozce) nebo jeho komerční banka (ručitel) provede úhradu dlužné částky.
5. Pokud kupující nebo jeho komerční banka v pozici ručitele nesplatí úvěr, pojišťovna tuto pohledávku uhradí vývozci (nebo bance vývozce na základě postoupení pojistných práv – 1a)

Pojištění odběratelského úvěru:

1. Na základě úvěrové smlouvy mezi zahraničním kupujícím (1a) nebo jeho bankou (1b), uzavře banka vývozce pojistnou smlouvu (1c) s úvěrovou pojišťovnou a zaplatí jí pojistné.
2. Dovozce uhradí vývozci akontaci.
3. Vývozce dodá zboží či vykoná službu dle obchodní smlouvy.
4. Banka odsouhlasí vyplacení úvěru dle obchodní smlouvy, tj. zaplatí vývozci.
5. Dovozce nebo jeho komerční banka provedou za pomoci splátek úhradu dluhu (jistinu a úroky z úvěru).
6. Neuhradí-li dovozce nebo jeho komerční banka (dlužník nebo ručitel) dluh, uhradí pojišťovna pohledávku vývozcově bance.

Pojištění úvěru neboli pojištění pohledávek představuje finanční krytí důsledků nesplacení poskytnutého úvěru. Pojištění úvěru spadá do kategorie majetkového pojištění v odvětví neživotních pojištění.

V České republice je pojištění úvěru upraveno občanským zákoníkem, který uvádí: „...*pojištění úvěru se sjednává na ochranu před majetkovými důsledky, které mohou pojištěnému vzniknout nesplacením poskytnutých peněžních prostředků dlužníkem uvedeným v pojistné smlouvě, popřípadě z jiného, v pojistné smlouvě dohodnutého důvodu...*“

Vývozní úvěrové pojištění se na pojistném trhu v současné době vyskytuje v několika formách, a to v závislosti na délce splatnosti pojištěného úvěru, na charakteru a míře rizika. Dle délky splatnosti lze pojištěné vývozní úvěry klasifikovat na pojištění krátkodobých / střednědobých / dlouhodobých úvěrů.

Na základě toho, jaký typ rizik pojištění pokrývá, můžeme pojištění vývozních úvěrů rozdělit na dvě základní skupiny:

- pojištění na komerční bázi,
- pojištění se státní podporou.

Komerční úvěrové pojištění

Název komerční úvěrové pojištění vyplývá ze skutečnosti, že pojištění je nabízeno čistě na komerční bázi, tj. bez jakékoliv státní podpory. Nabízené vývozní úvěrové pojištění se zabývá riziky samotných dlužníků, jež jsou vyvolány jejich konkrétní ekonomickou a finanční situací. Komerční úvěrové pojištění je podpořeno tržním zajištěním a jeho trh je ve vyspělých zemích poměrně rozsáhlý.

Služby komerčních úvěrových pojišťoven lze rozdělit do následujících čtyř oblastí:

- **Prevence před vznikem platební neschopnosti nebo platební nevůle odběratele.** Pojišťovny poskytují klientům informace o bonitě existujících nebo potenciálních zahraničních odběratelů. Ve srovnání s informačními agenturami představuje úvěrový pojistitel pro vývozce velkou výhodu, protože pojistitel za výši určeného úvěrového limitu ručí, a nastane-li pojistná událost, pojistitel vyplácí pojistné plnění.
- **Monitorování existujících odběratelů.**
- **Odškodnění v případě neplacení.**
- **Vymáhání pohledávek ze strany pojišťovny,** které je možno realizovat jak mimosoudní cestou (s využitím specializovaných agentur), tak i soudní cestou. Úvěrové pojišťovny se podílí na nákladech spojených s vymáháním, a to až do výše 85 %.

Pojištění úvěrů se státní podporou

Smyslem státní podpory poskytované ve formě úvěrového pojištění je umožnit realizaci vývozu s odloženou splatností do zemí, v nichž jsou rizika spojená s obchodní transakcí příliš velká na to, aby je vývozce či jeho banka mohli přijmout a zároveň nepojistitelná či obtížně pojistitelná soukromými pojišťovacími institucemi. Instituce, prostřednictvím kterých státy nabízejí podporu vývozu, se označují jako **vývozní úvěrové agentury (ECA)** - pojišťují převážně střednědobé a dlouhodobé vývozní úvěry (tj. nad dva roky) do tržně nepojistitelných zemí. Činnost ECA je v oblasti pojištění dlouhodobých komerčních a teritoriálních rizik zajišťována státem, zpravidla formou přebírání státních záruk za jejich činnost.

Čtyři modely systému státní podpory

Model 1: Soukromé společnosti, jednající v zastoupení

- Vláda má exkluzivní dohodu se soukromými společnostmi, které poskytují střednědobé a dlouhodobé pojištění jako zástupci vlády. Pokud vystupují v zastoupení vlády, jsou všechna rizika přejímána vládou. Většina klíčových rozhodnutí je v tomto modelu vykonávána vládou, avšak soukromá společnost obvykle nese zodpovědnost za vypracování doporučení, poskytování služeb a poskytnutí počáteční analýzy příslušných rizik.

Model 2: Vládní úřad

- V rámci zemí OECD provozuje své ECA jako vládní úřad Švýcarsko a Velká Británie. Např. ve Velké Británii je úřad podřízený státnímu sekretariátu pro obchod a průmysl a je financován prostřednictvím přerozdělení rozpočtových prostředků.

Model 3: Státem vlastněné / nezávislé agentury

- Jedná se o nejběžnější model poskytování vývozních úvěrů. Státní podpora je poskytována prostřednictvím autonomních institucí, které jsou ve vlastnictví vlády. Existují různé verze institucionálního uspořádání a také mnoho variant produktů. Některé agentury poskytují pouze pojištění, zatímco jiné poskytují pouze půjčky. Existují i agentury, které poskytují kompletní servis - nabízí pod jednou střechou pojištění, záruky a půjčky.

Model 4: Virtuální ECA

- Jedná se o relativně nový model, vyvinutý na Novém Zélandu. Vláda v tomto modelu nemá odborné upisovací znalosti, proto tento úkol přesouvá formou outsourcingu na zástupce. V případě Nového Zélandu se ECA zavazuje analyzovat rizika a vytvářet doporučení pro novozélandskou vládu, zatímco vládní úloha je poskytovat kapitál a přebírat na sebe riziko.

Institucionální rámec mezinárodního systému vývozního úvěrového pojištění

Mezi instituce, které svými pravidly ovlivňují mezinárodní systém úvěrového pojištění, patří Mezinárodní unie úvěrových a investičních pojišťovatelů (Bernská unie), Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj a Evropská unie.

- V současné době Bernská unie (zal. 1934) sdružuje celkem 49 úvěrových pojišťoven a zaujímá tak klíčovou pozici na globálních obchodních trzích.
- V Evropské unii existuje několik důležitých legislativních dokumentů, které se zabývají harmonizací podmínek pojištění vývozních rizik jak v oblasti komerčního pojištění, tak v oblasti pojištění se státní podporou.

Klasifikace zemí

Země se na základě pravděpodobnosti, že dostojí svým vnějším dluhům, tj. dle úvěrového rizika země (podle OECD), rozdělují do kategorií: rozlišují se kategorie 0 až 7. Sedmá kategorie představuje země s nejvyšší úrovní teritoriálního rizika, kategorie první pak země s minimální úrovní rizika.

Do kategorie nula spadají dvě skupiny zemí. První z nich není klasifikována ze správních důvodů, protože je složena z velmi malých zemí, které nevyužívají oficiální vývozní úvěrovou podporu. Druhá z nich je složena z vysokopříjmových zemí OECD a vysokopříjmových zemí eurozóny. Jedná se o země, u kterých se nepředpokládá existence teritoriálních rizik a pojišťování komerčních rizik by mělo probíhat na tržním principu, tj. bez využití státní podpory.

Kategorizace zemí prioritních pro český export dle rizika:

Brazílie	3	Rusko	3
Čína	2	USA	0
Indie	3	Srbsko	6
Irák	7	Turecko	4
Kazachstán	5	Ukrajina	7
Mexiko	3	Vietnam	5

Zdroj: EGAP (2013)

Při stanovování minimální pojistné sazby se zohledňují následující parametry:

- míra rizikovosti dané země,
- doby expozice vůči riziku (tzv. horizont rizika),
- míra a kvalita pojistného krytí,
- použité metody sloužící ke snížení rizika.

Minimální pojistné sazby jsou stanoveny v procentech hodnoty jistiny úvěru, tak jako by bylo stanovené pojistné vybráno v plném rozsahu v den, kdy došlo k prvnímu čerpání úvěru.

Substituty pojištění úvěru

- K ochraně před úvěrovým rizikem mohou vývozcí mimo úvěrového pojištění využít i několik dalších produktů. Jedná především o bankovní služby nabízené ve formě dokumentárních akreditivů, faktoringu či forfaitingu. Mezi konkurenty pojištění úvěru je možné také zařadit produkty kapitálového trhu, jako jsou swapy úvěrového selhání (CDS). Produkty kapitálového trhu ovšem pojištění úvěru konkurují v mnohem menší míře než bankovní produkty.

Dokumentární akreditiv

Dokumentární akreditiv je bankovní služba využívaná k minimalizaci rizik vznikajících převážně v zahraničním obchodě. Dokumentární akreditiv = platební závazek banky vydaný na základě žádosti kupujícího (příkazce). Banka se v něm zavazuje zaplatit prodávajícímu (beneficientovi) v akreditivu sjednanou částku za předpokladu, že budou prodávajícím splněny podmínky, tj. předloženy akreditivem stanovené dokumenty v dohodnutých termínech v době platnosti akreditivu.

Dokumentární akreditiv představuje platební a zajišťovací instrument. Jeho nevýhodou je skutečnost, že snižuje výpůjční kapacitu kupujícího tím, že je obvykle účtován na vrub celkového úvěrového limitu stanoveného bankou. K hlavním rozdílům mezi pojištěním úvěru a dokumentárním akreditivem patří:

- pojištění úvěru je zakoupeno prodávajícím bez účasti kupujícího,
- dokumentární akreditiv zahrnuje pouze jednu specifickou transakci, pojištění úvěru obvykle zahrnuje všechny zásilky pojištěného subjektu.

Factoring

Factoring = úplné postoupení krátkodobých nezajištěných pohledávek snížené o diskont. Diskont představuje poplatek, který je inkasovaný faktoringovou společností za poskytnutí služby. Postoupeny mohou být pouze pohledávky pocházející z obchodního styku do doby splatnosti za subjektem, jenž má akceptovatelnou bonitu, přičemž doba splatnosti těchto pohledávek je zpravidla kratší než 180 dnů.

Forfaiting

Mimo faktoringu je v zahraničním obchodě také využíván forfaiting, tj. odkup doposud nesplacených střednědobých a dlouhodobých pohledávek, které jsou zajištěny bankovní zárukou, směnkou avalovanou bankou či dokumentárním akreditivem zpravidla s odloženou splatností.

Swapy úvěrového selhání CDS

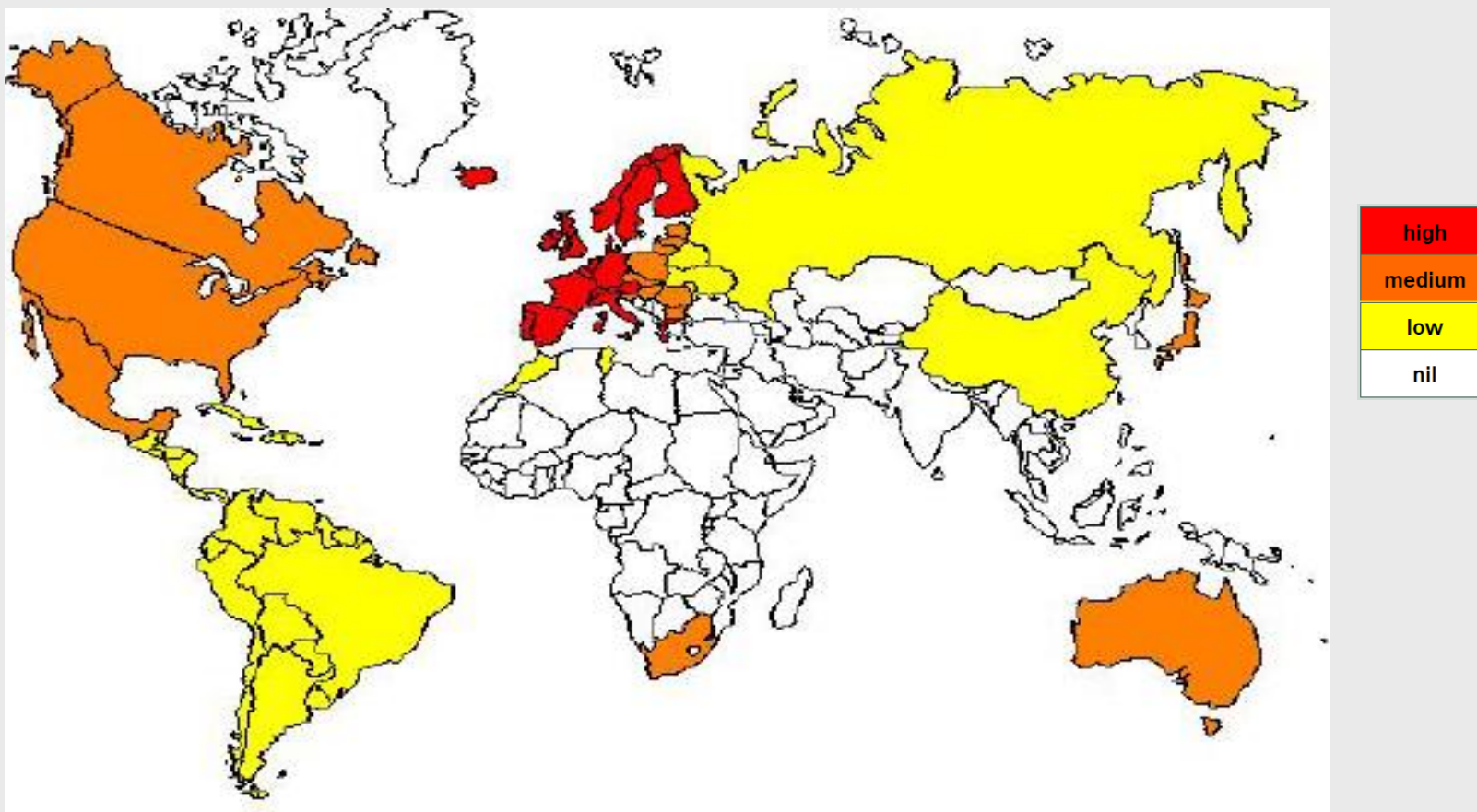
Swapy úvěrového selhání bývají přirovnávány k pojištění. Existuje několik zásadních rozdílů, ze kterých je patrné, proč společnosti využívají swapy úvěrového selhání pouze v omezené míře. Základní rozdíly jsou následující:

- úvěrové pojištění poskytuje ochranu proti všem kupujícím,
- swapy úvěrového selhání pokrývají úzké spektrum společností, nelze s ním pokrýt úvěrové portfolio společností stejným způsobem jako s pojištěním úvěru,
- swapy úvěrového selhání hradí pouze specifické události,
- zákazníci mohou selhat v placení svých závazků před nebo po nastání události spouštějící swap úvěrového selhání (tato skutečnost může způsobit to, že společnost bude nezajištěná nebo jí bude poskytnuta výplata v době, kdy jí žádná ztráta nenastala),
- v souvislosti s účetními standardy je zajištění pohledávek s využitím swapu úvěrového selhání spojeno s vysokým potenciálním rizikem, nelze tedy tento nástroj označovat jako zajištění, což zvyšuje volatilitu výkazu zisku a ztráty.

Hlavními účastníky trhu se swapy úvěrového selhání jsou především banky, pojišťovny a hedgeové fondy.

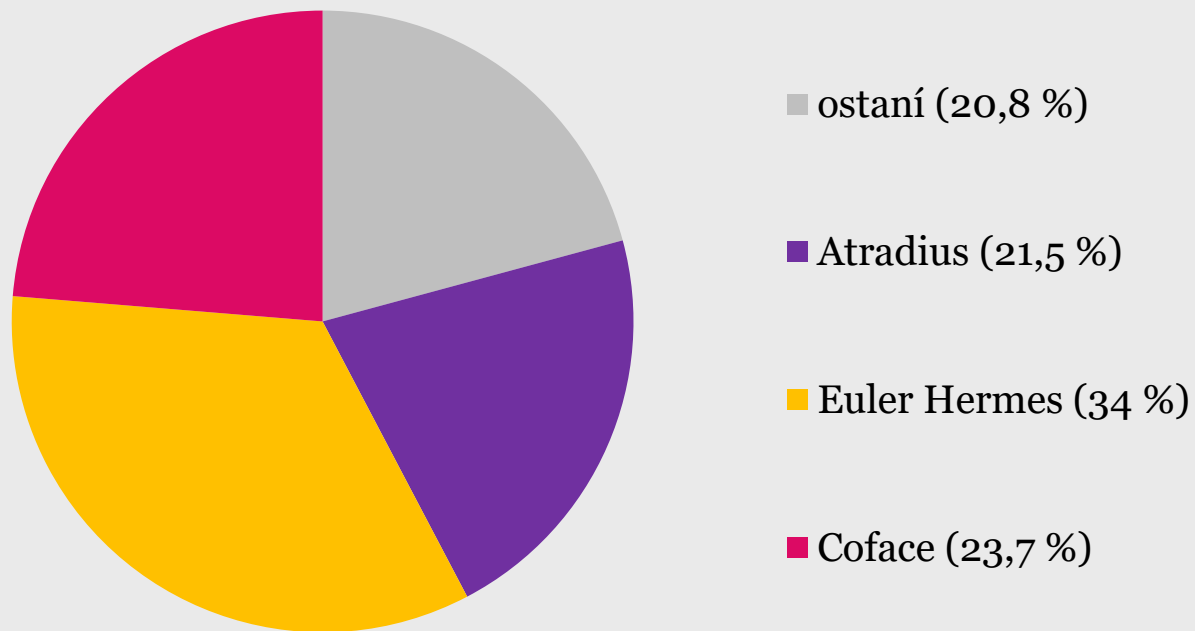
Světový trh s úvěrovým pojištěním

Penetrace světového trhu s úvěrovým pojištěním:

Na světovém trhu s úvěrovým pojištěním působí v současné době mnoho komerčních pojišťoven, jmenujme proto jenom ty nejvýznamnější, kterými jsou Atradius, Coface a Euler Hermes. Tyto tři světové pojišťovny pokrývají přibližně 80 % trhu s úvěrovým pojištěním. Výše jejich tržních podílů je zobrazena v grafu. Všechny tři zmíněné úvěrové pojišťovny poskytují jak pojištění zahraničních tak i pojištění tuzemských pohledávek, nicméně právě mezinárodní obchod pro ně představuje oblast, v níž jsou zvláště aktivní.

Tržní podíly největších úvěrových pojišťoven:

Zdroj: Euler Hermes (2012)

Český trh s úvěrovým pojištěním

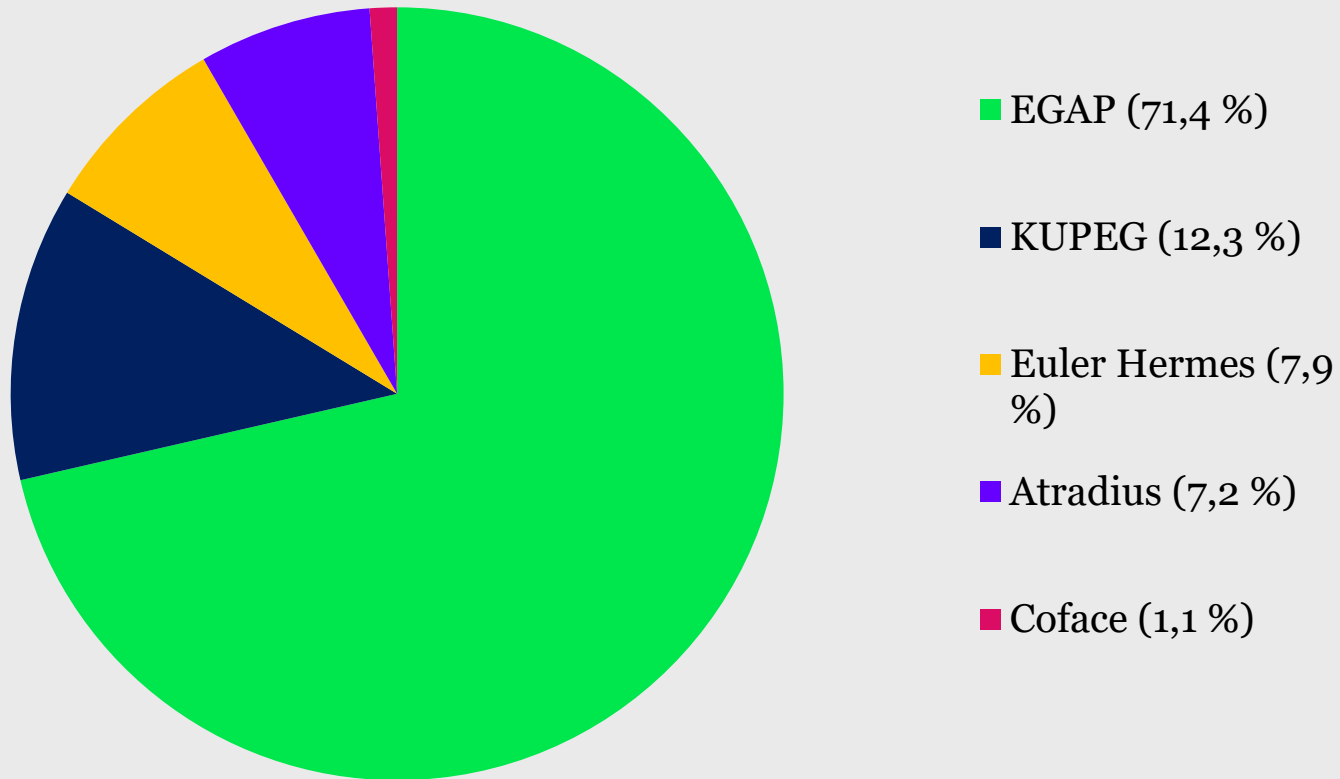
Na území ČR bylo vývozní úvěrové pojištění poskytované nejprve pouze Exportní garanční a pojišťovací společností (zal. 1992). Ta poskytovala jednak pojištění se státní podporou, tak i komerční pojištění pohledávek. V roce 2005 z důvodu zpřísnění pravidel EU požadující transparentní oddělení pojištění se státní podporou od komerčních aktivit založila EGAP dceřinou společnost s názvem Komerční úvěrová pojišťovna EGAP, a.s. (zkratka KUPEG), na kterou přesunula svou komerční aktivitu.

V současné době existuje na českém pojistném trhu několik subjektů specializujících se na pojištění vývozních úvěrů. Pojištění se státní podporou poskytuje EGAP. V oblasti komerčního úvěrového pojištění nabízejí své služby v ČR tři největší světové úvěrové pojišťovny, kterými jsou (dle ČNB):

- Euler Hermes Europe SA, organizační složka,
- Atradius Credit Insurance N. V., organizační složka,
- Coface, organizační složka Česko.

Zahraničním subjektům pak konkuruje původně domácí úvěrová pojišťovna KUPEG (od 2017 Credendo - s belg. kap.), která rozšířila svoji činnost i na pojištění tuzemských pohledávek.

Tržní podíly úvěrových pojišťoven v ČR:

Zdroj: EGAP (2011)

Princip fungování EGAP

Společnost EGAP své pojistné produkty poskytuje klientům pouze v případě, pokud není možné získat komerční pojištění, to znamená, že EGAP nepojišťuje úvěry do 2 let splatnosti při vývozu do zemí EU a OECD. Nabízené pojistné produkty jsou určeny pro české vývozce, investory a banky. Produkty jsou dostupné všem vývozcům českého zboží či služeb bez ohledu na jejich velikost, právní formu a objem vývozu. Podmínkou pro jejich získání je splnění následujících podmínek:

- žadatel o pojištění má své sídlo na území ČR,
- minimální český podíl na celkovém vývozu je 50 %,
- rizika pojící se s vývozem jsou nepojistitelná na komerční bázi.

EGAP musí svou pojistnou angažovanost každoročně udržovat pod nepřekročitelným limitem pojistné kapacity, který je uveden ve státním rozpočtu. Mimo to má EGAP povinnost krýt pojistnou angažovanost svými pojistnými fondy a rezervami v minimálním poměru 8 %. Jejich zdrojem je pouze příděl ze zisku z vlastní činnosti nebo dotace ze státního rozpočtu.

NABÍDKA PRODUKTŮ EGAP

- B Pojištění krátkodobého vývozního dodavatelského úvěru
- Bf Pojištění bankou financovaného krátkodobého vývozního dodavatelského úvěru
- C Pojištění střednědobého a dlouhodobého vývozního dodavatelského úvěru
- Cf Pojištění bankou financovaného střednědobého a dlouhodobého vývozního dodavatelského úvěru
- D Pojištění vývozního odběratelského úvěru
- E Pojištění potvrzeného akreditivu

- F Pojištění úvěru na předexportní financování
- I Pojištění investic českých právnických osob v zahraničí
- If Pojištění úvěru na financování investic českých právnických osob v zahraničí
- P Pojištění prospekce zahraničních trhů
- V Pojištění proti riziku nemožnosti plnění smlouvy o vývozu
- Z Pojištění bankovních záruk vystavených v souvislosti s exportním kontraktem

Při hodnocení komerčního úvěrového rizika vstupuje v úvahu:

- Škodní průběh smlouvy o úvěrovém pojištění
- Velikost firmy, obrat
- Vývoj finanční situace
- Převažující činnost odběratele
- Konkrétní situace odvětví a ekonomiky ve státě kupujícího
- Hodnota kontraktu a sjednané právní podmínky
- Délka splatnosti pohledávky
- Identifikace nesplacených pohledávek v uplynulých letech

Výsledkem ohodnocení úvěrového rizika je:

- Rozhodnutí, zda pojistitel přijme toto riziko ke krytí
- Cena pojištění = velikost pojistného
- Výše spoluúčasti (obvykle 20-25 %, lze až 50 %)
- Délka karenční doby (obvykle 6-12 měsíců)

Pojištění úvěru nabízí (dle ČAP, duben 2020):

1. Exportní garanční a pojišťovací společnost, a.s.
2. Komerční pojišťovna, a.s.
3. UNIQA pojišťovna, a.s.
4. VIG Re

Úvěrové riziko je kryto v rámci řady pojistných produktů:

- Životní pojištění – při úmrtí dlužníka
- Pojištění schopnosti splácet – při pracovní neschopnosti dlužníka
- Pojištění obchodního úvěru
- Pojištění bankovního úvěru
- Pojištění vývozního úvěru
- Pojištění zemědělského úvěru